

INTEGRAAL *waterbeheer*

Gevoel voor zout

*werken aan de grens tussen
zoete en zoute watersystemen*

In 1989 heeft de regering de derde Nota waterhuishouding gepresenteerd: het beleid op het gebied van de waterhuishouding voor de komende jaren.

Waterbeheer was vroeger *kwantiteitsbeheer*: het zorgen voor 'droge voeten'. Ook de *waterkwaliteit* is sinds de Tweede Wereldoorlog echter steeds belangrijker geworden, omdat het grond- en oppervlaktewater meer en meer vervuild was geraakt.

Toch zijn we er niet met alleen kwaliteits- en kwantiteitsbeheer. Het water, de bodem, de oevers, de planten en dieren in en om het water blijken te functioneren als een samenhangend systeem. Bij het beheer en de inrichting van water speelt verder de gebruiksfunctie een belangrijke rol, denk maar aan scheepvaart, recreatie, industrie, drinkwater, natuur, visserij en landbouw. Het omgaan met zo'n watersysteem, rekening houdend met de gebruiksfuncties, noemen we *systeembenadering*.

**IN INTEGRAAL WATERBEHEER KOMEN KWALITEITS- EN KWANTITEITSBEHEER EN
SYSTEEMBENADERING SAMEN, MET ALS UITGANGSPUNTEN:**

veiligheid:

droge voeten,

leefbaarheid:

gezonde watersystemen zoals meren zonder groene algensoep;

bruikbaarheid:

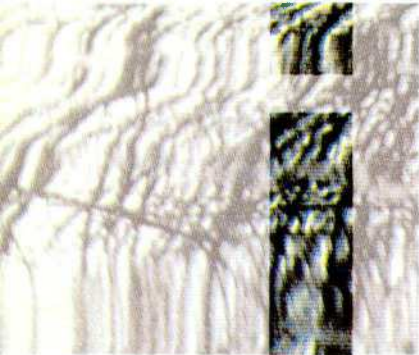
water moet geschikt zijn voor de verschillende functies die we eraan geven.

Integraal waterbeheer wil zeggen dat bij het beheer van het grondwater en het oppervlaktewater aan 'alles' wordt gedacht. Men ziet het water niet meer los van wat eromheen gebeurt: zoals natuurbeheer, openluchtrecreatie en ruimtelijke ordening. Een integrale aanpak is dan ook alleen mogelijk wanneer alle beheerders en gebruikers samen om de tafel zitten: ook op bestuurlijk vlak moet de aanpak dus geïntegreerd verlopen.

Algemeen uitgangspunt van de Derde Nota is het zoveel mogelijk voorkomen en versneld terugdringen van verontreiniging. Maar ook aspecten van *inrichting* (bijvoorbeeld vistrappen en milieuvriendelijke oevers) en *beheer* (bijvoorbeeld ruimtelijke zonering van recreatie, natuur en scheepvaart) zijn in de integrale benadering essentieel. Dit uitgangspunt blijft ook van kracht voor de vierde Nota waterhuishouding die eind 1997 verschijnt

Het ministerie van Verkeer en Waterstaat, dat primair verantwoordelijk is voor waterbeheer in ons land, wil in een reeks brochures een aantal elementen van integraal waterbeheer nader toelichten. Waterbeheerders binnen en buiten de overheid vormen de doelgroep. Deze achtste brochure in de serie gaat over **werken aan de grens tussen zoete en zoute watersystemen**.

Inhoud

WERKEN AAN DE GRENS TUSSEN ZOETE EN ZOETE WATERSYSTEMEN

- 2 Inleiding**
De overgang van zoet naar zout
- 4 Het idee**
Breekijzer in de Afsluitdijk
- 8 Het plan**
Eerherstel voor de Westerwoldse Aa
- 12 Aan de slag**
Kansen op de Waddeneilanden
- 16 Inpassing**
De onvermoede mogelijkheden van
het Noordzeekanaal
- 20 Breed draagvlak**
Plan Tureluur ver gevorderd
- 23 Naschrift**

De overgang van zoet naar zout

INLEIDING

De bevolking van de Lage Landen leeft al sinds de vroegste geschiedenis in een voortdurende haat-liefde verhouding met water. Water is op tal van manieren een bron voor leven en welvaart. De aanwezigheid van bevaarbare riviermondingen en zeearmen, met aansluitend een kustzee en daarachter de hele wereldzee, heeft ons door de eeuwen heen mogelijkheden geboden tot ontplooiing.

Denk daarbij aan visserij, handel, scheepvaart en industrie-ontwikkeling. Maar in de omgang met water willen mensen er wel de baas over blijven. Die voorwaarde weegt extra zwaar wanneer het om zout water gaat. Het zeewater moet blijven waar het hoort: achter duinen en hoge dijken. De zee heeft in de loop van de geschiedenis meer genomen dan ons lief was. Zo komt het dat elke hectare land die aan de invloed van het zoute water kon worden ontworsteld het gevoel gaf van een overwinning. Strijd tegen zout water zit in onze genen. Reeds in de Romeinse tijd is in de Lage Landen iets gedaan aan drainage van nat gebied. In de Middeleeuwen zijn in rivierdalen en zeearmen en langs de Waddenkust met primitieve middelen en wisselend succes uiterwaarden en kwelders ingedijkt.

Later volgden met de inzet van betere middelen de Hollandse droogmakerijen. De aanleg van de Afsluitdijk bracht in één klap een complete binnensee onder controle. Het was de eerste strategische zet in een nieuwe aanpak: de verkorting van de Nederlandse kustlijn. Met de voltooiing van de Deltawerken en de afsluiting van de Lauwerszee werd voorlopig de kroon op dat werk gezet.

Ons ingrijpen in de overgang tussen zee en land is altijd ingegeven door de belangen die voortkomen uit verschillende gebruiksfuncties. Vroeger heette dat gewoon 'het nut.' De zee achter een hoge dijk houden was nuttig; het ingepolderde land geschikt maken voor akkerbouw en veeteelt verhoogde dat nut. Het was en is een agrarisch belang om jonge polders te ontzilten en aanhoudend te strijden tegen opnieuw indringend zout. Boeren hebben tot voor kort vrijwel als enigen de bestuurs- en beheeractiviteiten van waterschappen bekostigd. Ontzilting werd daarmee automatisch een

waterschapsbelang. Ook de industrie had voor koel- of proceswater liever zoet dan brak of zout water in de buurt. Datzelfde gold uiteraard ook voor de drinkwaterbedrijven. Zo zijn maatregelen die voortkwamen uit de overheidsverantwoordelijkheid voor de beveiliging tegen de zee steeds gekoppeld geweest aan de permanente strijd tegen het zout.

Maar inzichten veranderen. Wij maken momenteel een omslag mee in het denken over zoet en zout water. Eeuwen achtereen is zout radicaal uitgebannen, maar met de gestaag stijgende zeespiegel klopt het weer steeds harder op onze poort.

Wij kunnen zout als een vijand blijven bestrijden, maar we kunnen ook proberen er intelligent mee om te gaan. Als wij ons rekenschap geven van de grote processen die zich in en rond de aarde afspelen, kiezen we voor het laatste. Dan laten we de natuurlijke dynamiek van golfslag en stroming, zandtransport, opslibbing en verlanding zelf meewerken aan de verdediging van de kust. Gelijktijdig krijgt de levende natuur meer ruimte. Hoe in deze richting precies te handelen? Daar wordt intensief over nagedacht. De poort kan niet zomaar op een kier worden gezet. Veiligheid moet immers gewaarborgd blijven. Maar willen we met succes de nodige ervaringen opdoen, dan is op de eerste plaats een ander begrip nodig over zout; niet meer alleen een bedreiging of kwel, maar in sommige gevallen wellicht een bondgenoot of zelfs vriend. Er is gevoel nodig voor zout

Met alle respect voor de grondleggers van het waterhuishoudkundig systeem in ons land kunnen met de inzichten van nu wellicht correcties worden aangebracht op veel van de ooit betrokken stellingen. Waterbeheer is niet meer alleen een kwestie van water keren en overtollig water wegwerken. Het complex van de verschillende gebruiksfuncties die men tegen-

woordig aan watersystemen geeft is vele malen ingewikkelder dan de vroegere gerichtheid op bijvoorbeeld het nut van ontzilte akkergrond. In brede maatschappelijke kringen is het bewustzijn gegroeid dat land en water ook een eigen spel spelen, met regels waarmee mensen rekening dienen te houden. Worden deze niet gerespecteerd, dan kan dat negatieve gevolgen hebben. Zo is de aan watersystemen gebonden natuur als gevolg van slechte waterkwaliteit en harde waterstaatkundige ingrepen een schaars goed geworden. Dat geldt in het bijzonder voor de natuur in de geleidelijke overgangszones tussen zoet en zout, een landschapstype dat tot voor kort met grote ijver is uitgebannen.

Als reactie op het vroegere beleid klinkt nu een begrijpelijke roep om het herstel van de zoute invloed van de zee op binnendijks gebied en om terugkeer van de getijden in sommige watersystemen die van de zee zijn afgesloten. Herstel van een harde barriere in een geleidelijke zoet-zout overgang is voor aquatisch ecologen ongeveer het mooiste dat ze kunnen wensen. Deze reactie heeft haar weerklank gevonden in het overheidsbeleid.

Maar even zwaar als voorheen wegen nog de belangen die hebben geleid tot de huidige situatie. Het gevoel voor het omgaan met zout, in een goede combinatie met zoet, leidt in de praktijk tot voorzichtig aftasten van mogelijkheden en kansen, tot inventariseren van drempels en belangencombinaties, het stellen van harde randvoorwaarden en intelligent manoeuvreren binnen smalle marges. Binnen dat krachtenveld is echter al heel veel mogelijk. Voorwaarde daarbij is steeds weer een solide onderbouwing van plannen en voorstellen en een goede communicatie tussen alle betrokkenen. Minstens zo belangrijk is geduld, want het vergt in de regel heel veel tijd, tact en inzicht in maatschappelijke verhoudingen om veranderingen aan te brengen in het beheer van systemen.

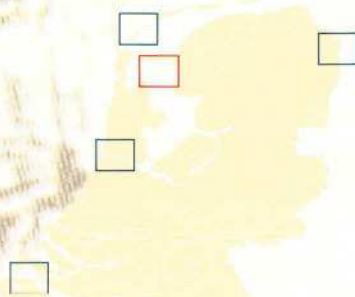
Deze brochure vestigt de aandacht op factoren die rechtstreeks of indirect een rol spelen bij de ontwikkeling en uitvoering van zoet-zout projecten. Ze zijn in te delen in drie groepen:

- fysisch-geografische, waterstaatkundige en ecologische uitgangspunten;
- gebruiksfuncties en maatschappelijke belangen;
- ideevorming, planontwikkeling en strategie voor uitvoering.

Maar water (omgeving)beheerders hebben aan kennis en inzicht alleen niet voldoende. De kunst van het communiceren met belangstellenden en gebruikers, die een plan maatschappelijk moeten dragen, is minstens zo belangrijk.

De wijze waarop al deze zaken zich in de praktijk voordoen is in de brochures verkend aan de hand van een vijftal concrete cases. Ze zijn gerangschikt volgens het proces van ideevorming tot concrete uitvoering.

Breekijzer in de Afsluitdijk

HET IDEE

De Afsluitdijk vormt sinds 1932 een messcherpe scheiding tussen het zoute water van de Waddenzee en het zoete IJsselmeer. De dijk is 32 kilometer lang, heeft een talud van tien meter breed aan de zote kant en dertig meter breed aan de zoute kant. Hij is berekend op een rijzing van het zeewater tot 4,5 meter boven NAP, een situatie die zich naar schatting eens in de 1250 jaar zou kunnen voordoen.

Vóór de afsluiting bedreigde uitzonderlijk hoog water onmiddellijk het laag gelegen land rond de Zuiderzee. De getijden liepen daar immers vrij in en uit. Zeewater mengde zich in de Zuiderzee met zoet water van de IJssel, de Eem, de Vecht, nog enkele kleine stroompjes en met het uitgeslagen polderwater. In het uitgestrekt gebied gaf dat tal van variaties in het chloridegehalte van het water, de samenstelling van de bodem, de waterdiepte, het oevertype, en liet al of niet dynamische karakter van de omgeving. Nog verder terug in de tijd, strekten zich aan de oevers van deze overgangszone moerassen en vloedbossen uit. Ten tijde van de afsluiting waren deze echter al lang veranderd in cultuurland. Wel was tot het laatst toe de dynamiek van de getijden nog intact. Deze onderhield met name langs de noordelijke, oostelijke en zuidelijke oevers, een groot areaal aan intergetijdzone. In ecologisch opzicht gaf dat een rijkdom aan de permanente en seizoensgebonden vestiging van veel verschillende soorten vogels, insecten, kleine zoogdieren, vissen en ander waterleven.

De Afsluitdijk heeft het onvervalste karakter van een verdedigingsmuur. De aanleg verkort de tegen de zee te beschermen kustlijn met ruwweg driehonderd kilometer. Bijkomend voordeel was de maatschappelijk zeer gewaardeerde korte vaste verbinding tussen Noord-Holland en de noordelijke provincies. Van meet af aan stond vast dat het nieuw gevormde meer ten behoeve van de binnenlandse waterhuishouding zoet zou zijn. Naarmate de jaren verstreken werd dat zoete IJsselmeer voor een steeds groter percentage van de bevolking een volkomen vanzelfsprekend deel van ons land. Slechts de oudsten onder onze bevolking kunnen nog bewust hebben meegemaakt hoe anders de Zuiderzee was; hoe de haring langs Texel naar binnen kwam, achterna gezeten door bruinvissen; hoe de Zuiderzee de kraamkamer was voor het jongbroed van vele andere vissoorten en het rust- en overwinteringsgebied van tal van soorten vogels.

Jac P. Thijsse schrijft in 1914 nog in zijn album 'De Zuiderzee' over een van zijn lievelingsplekjes:

«... want zomer en winter trekken hier de vogels langs: meeuwen en sterns, grutto's, tureluurs, kemphanen, kieviten, wulpen, eenden van allerlei soort, leeuwerikken, piepers, ijsvogeltjes, valken, sperwers, koekoeken, alles heb ik daar bij tijd en wijle te zien gekregen. Heel mooi is het er op warme juli-avonden, dan trekt al het jonge goed in scharen van honderden voorbij.»

En de wintertijd bejubelt hij vanwege de hele ritsen van overwinterende zwarte zeeëenden, de ontelbare kuifeendjes, brilduikers, zaagbekken en eidereenden.

Dit alles is verleden tijd en dat is het, naar menselijke maatstaven, voorgoed. De motieven die ooit tot de afsluiting hebben geleid gelden immers nog steeds; sterker: er zijn diverse argumenten bijgekomen om de invloed van de zee voor altijd achter die robuuste dijk te houden. Het gehele waterhuishoudkundig systeem in het noordelijk deel van Nederland

is inmiddels afgestemd op het zoete IJsselmeerwater met een min of meer stabiel peil tussen NAP-20 in de zomer en NAP-40 in de winter. Dit vaste regime hangt samen met de hoogte van dijken en kades, de capaciteit van gemalen, het peilbeheer in de polders, de mogelijkheid om in droge perioden zoet IJsselmeerwater tot diep in Oost-Groningen in te laten en in natte winters het overtollig water uit een groot gebied te kunnen afvoeren. De inrichting van havens en aanlegvoorzieningen voor de binnenvaart en recreatievaart zijn op het huidige zomer- en winterpeil afgestemd. Datzelfde geldt voor de diepte van vaarwegen. Het IJsselmeer heeft een steeds belangrijker functie gekregen als zoetwatervoorraad voor de landbouw en de drinkwatervoorziening. Kortom: de noordelijke helft van Nederland is volledig ingericht in samenhang met de strikte grens waar zout getijdewater buiten moet blijven.

En toch gaan er stemmen op om weer iets van die getijdendynamiek terug te laten komen en ook de overgang tussen zoet en zout wat minder hard te maken. Het zijn stemmen die aandacht vragen voor het uitermate natuurvijandige karakter van de huidige harde grens. Een brak overgangsgebied tussen Waddenzee en IJsselmeer zou ongetwijfeld fors bijdragen aan de biodiversiteit in het noordelijk deel van het land. Het zou bovendien de storende invloed van de harde scheiding op het natuurlijk gedrag van sommige soorten waterleven kunnen verminderen. Zo is onlangs uit onderzoek gebleken dat de bekende ziekteverschijnselen aan bot in de Waddenzee jaren achtereen zijn veroorzaakt door de volstrekt onnatuurlijke wisseling van zoet en zout water nabij de Afsluitdijk. Bot volgt het zoetwaterspoor richting spuisluisen, wil naar de zoete kant van de Afsluitdijk, maar kan niet tegen de spuistroom inkomen. Worden de schuiven gesloten, dan liggen de vissen dicht opeengepakt ineens weer in zout water. De schoksgewijze wisselingen en

de blokkade van een natuurlijke drang irriteert hun huid die vatbaar wordt voor ziektekiemen. Zo ontstaan zweren en vinrot. Na deze ontdekking is een veel gelijkmatiger spuiregime gevoerd, waardoor de ziekteverschijnselen aanzienlijk verminderden.

Een meer geleidelijke overgang tussen het zoete en zoute milieu aan weerszijde van de afsluitdijk is momenteel nog slechts onderwerp van informele ideevorming. Met dunne lijnen zijn echter al diverse schetsen gemaakt:

- een dubbele afsluitdijk waartussen een vele kilometers lange overgangszone;
- een overgangsbassin tussen de ondiepe Friese kust en een dijk op enige afstand van die kust;
- beperkt het tij weer in het IJsselmeer toelaten;
- het natte gebied rond het voormalig eiland Wieringen als brakke overgangszone inrichten.

Maar zo creatief als ideevormers kunnen zijn, zo hard zijn ook de bezwaren die vooralsnog worden gehoord. Elk idee roept visioenen op van ontzagwekkend dure en onderhoudsgevoelige constructies. Dat weegt zwaar zolang winst voor de functie natuur niet kan meeliften met winst voor een ander maatschappelijk belang. Zout water inlaten zal door meerdere belangengroepen fel worden bestreden. Opmerkelijk is de weerstand die wordt veroorzaakt door een tegenstelling onder de voorstanders van een zachtere overgangszone. Degenen die op de eerste plaats voor het belang van de Waddenzee ijveren willen graag een brak overgangsgebied, mits dat aan de zoete kant van de dijk wordt gerealiseerd. De mensen die op het IJsselmeer zijn georiënteerd denken precies andersom. Deze scheiding van geesten doet zich zowel onder beheerders als onder maatschappelijke organisaties voor.

*Abrupte wisselingen tussen zoet en zout water
zorgen voor zweren en vinrot bij bot*

Het spelen met zoet en zout rond de Afsluitdijk is dus nog ver verwijderd van een kiem tot planfase. Toch is het belangrijk dat de ideevorming door middel van een vrij denkproces niet bij voorbaat wordt gefrustreerd maar de nodige ruimte krijgt. Binnen Rijkswaterstaat wordt die ruimte gegeven.

Het onderwerp komt bijvoorbeeld aan de orde in de notitie 'Natuur in het natte hart' die is uitgebracht door Rijkswaterstaat, directie IJsselmeergebied. In dit document wordt een lans gebroken voor de overweging om het gebied ten zuiden van het voormalige eiland Wieringen in te richten als nat en brak overgangsgebied tussen de Waddenzee en het IJsselmeer. Daarbij zou gebruik kunnen worden gemaakt van de zoute kwel die in een deel van de Wieringermeer nu al voor een brakke invloed zorgt. Dit soort ideeën zullen in de nabije toekomst zeker ter sprake komen bij tal van afstemmingssessies in de ontwikkelingsgang naar nieuw beleid voor het

IJsselmeergebied en de Waddenzee. Van deelnemers aan deze discussie wordt nogal wat souplesse gevraagd. Ideevorming is de vrucht van een vrij denkproces. Er moet ruimte zijn voor fantasie en creativiteit. Maar waterbeheerders zijn in hun dagelijkse praktijk ook sterk gebonden aan het regime van het bestaande beleid, er is een bepaalde lenigheid voor nodig om warm te lopen voor ideeën waarvan de praktische consequenties nog niet zijn te overzien. Ideevorming moet daarom heel nadrukkelijk de status 'informeel' of 'verkenkend' dragen.

Kenmerken	
gebied	Zone aan weerszijden van de Afsluitdijk en mogelijk aan de beide koppen van de dijk.
waterbeheerder	Rijkswaterstaat, • directie IJsselmeergebied (zoet); • directie Noord-Nederland (zout); • directie Noord-Holland (zout).
probleem	Keiharde grens tussen zoet en zout. In ecologisch opzicht een onmogelijke situatie.
oplossing	Aanleggen van geleidelijke zoet-zout overgangen.
status	Ideefase.
belangen pro	Versterking natuurfunctie, misschien visserij, mogelijk bijdrage aan kustverdediging nieuwe stijl.
belangen contra	Mogelijk drinkwaterwinning, landbouw, peilbeheer.
tijdpad	Nog niet bekend.
financiering	Nog niet aan de orde.
winst	Hogere natuurwaarde in gebied; bijdrage aan biodiversiteit noordelijk deel Nederland.

Eerherstel voor de Westerwoldse Aa

HET PLAN

De Westerwoldse Aa is van oorsprong een rivier die haar bron had in het uitgestrekte veengebied van Zuidoost Drenthe. Hij meanderde door de ondoordringbare Oost-Groningse moerassen en dichte wouden naar het open landschap van aangeslibde zeelei en kwelderwallen en mondde uit in het estuarium van de Eems. Dat estuarium was in vroegere eeuwen wel bedijkt, maar niet afdoende.

Bij stormvloeden en hoge waterstanden brak de zee soms tot diep in het land binnen. Zo is de Dollard ontstaan.

Onder normale omstandigheden bleef het zout echter buiten de dijken en lagen ook de hoogst opgeslibde kwelders droog.

De in cultuur gebrachte gronden in het stroomgebied van de Westerwoldse Aa hebben eeuwen achtereen in toenemende mate grote problemen gekend met de waterhuishouding. 'Hoe meer de hooggelegen Drentsche venen aangesneden worden, hoe sneller de vloed op Westerwolde komt aanbruisen,' schreef secretaris Lubberts van de Vereniging tot Bevordering der Kanalisatie van Westerwolde in 1891. In dat jaar en de drie voorgaande jaren hadden alle gronden ten oosten van de Aa ook 's zomers blank gestaan. Met het waterstaatkundige belang om de Westerwoldse Aa gedeeltelijk te kanaliseren liffte een agrarisch belang mee: mest voor het verbeteren van de schrale ontveende gronden en produkten van het land zouden veel beter over water kunnen

worden vervoerd dan over het toenmalige beperkte wegenstelsel.

In de navolgende decennia is het benedenstroomse deel van het riviertje opgenomen in een uitgebreider kanalenplan. Ten noorden van Vlagtwedde zijn grote stukken van de oorspronkelijke stroom geheel verdwenen. Waar de huidige Westerwoldse Aa nog enigszins haar vroegere stroomdal volgt bleef van de natuurlijke oevers niets meer over

Tegenwoordig kijken we anders naar onze omgeving. In ons land is natuur een schaars goed geworden. Met name de ecotopen die kenmerkend zijn voor estuariene brakwaterzones zijn zeldzaam. Uitbreiding van dergelijk zones draagt fors bij aan de biologische diversiteit van het landschap. In ons intensief gebruikte cultuurlandschap vol met grote infrastructurele investeringen zijn de kansen om natuurlijke situaties van vroegere tijden weer terug te laten keren uiterst klein. Nieuwe kansen geven aan natuur is daarom vooral een

Het sluiscomplex Nieuw Statenzijl vormt een harde barriere tussen de Westerwoldse Aa en de Waddenzee

zaak van creatief omgaan met mogelijkheden voor de ontwikkeling van een 'semi-natuurlijk' landschap. De Westerwoldse Aa biedt zo'n mogelijkheid. De huidige harde overgang van buitendijks zout en binnendijks zoet, zou kunnen worden omgebouwd tot een zachtere grens door van de benedenloop van de Westerwoldse Aa een brakke zone te maken. De eerste aanzet tot dit idee is al enkele jaren oud en opgenomen in de v&w uitgave 'Natuur aan het werk.' Het is tot wasdom gekomen toen Grontmij de mogelijkheid zag om het in één plan te koppelen aan de oplossing voor een waterkwantiteitsprobleem van het waterschap Dollardzijvest. Het waterschap staat op korte en middellange termijn voor ingrijpende maatregelen en investeringen om in de toekomst het overtollig water uit het beheergebied te kunnen blijven afvoeren. Op de korte termijn moet een oplossing worden gevonden voor de dreigende wateroverlast in de stedelijke kern van Oude en Nieuwe Pekela. De kades daar zijn te laag. Ze kunnen om stedenbouwkundige redenen niet

voldoende worden verhoogd. Een soortgelijke situatie doet zich ook voor op andere plaatsen in het boezemgebied. Het waterschap zoekt daarom naar alternatieve en liefst integrale oplossingen voor dit nijpende probleem. Op de middellange termijn (rond 2005 - 2010) speelt bovendien nog het probleem van de dalende Oost-Groningse bodem en het mee dalende gemiddelde boezempeil. Tezamen met de gestaag stijgende zeespiegel heeft dat tot gevolg dat via de spuisluis bij Nieuw Statenzijl steeds minder water kan worden uitgelaten. Op termijn zou daar een gemaal moeten worden gebouwd. Deze maatregel zou niet nodig zijn wanneer meer bergingscapaciteit kan worden gecreëerd voor het boezemwater. In het voorjaar van 1996 diende Grontmij bij het waterschap Dollardzijvest het plan in om door verwijdering of verplaatsing van kades de bergingscapaciteit van de Westerwoldse Aa met 200 hectare uit te breiden en via de spuisluizen bij Nieuw Statenzijl het tij op gecontroleerde wijze gedeeltelijk weer toe te laten.

Zo zou een aanzienlijke vergroting van de boezemcapaciteit ontstaan en tevens de primaire voorwaarde worden geschapen voor de ontwikkeling van een brak getijdgebied.

Dollardzijvest voelde wel wat voor het idee, maar om het tot een planstatus te verheffen zou toch eerst een haalbaarheidsonderzoek moeten worden uitgevoerd. Volgens de ongeschreven regels van verantwoord bestuurlijk opereren is dat een lastige stap. Zet je die stap in de vorm van een onderzoeksopdracht in je eentje, dan loop je ineens vooraan en is er een goede kans dat je plotseling alle lasten en verantwoordelijkheden draagt. De voorsprong wordt dan remmend. Dollardzijvest en Grontmij hebben het verstandig gevonden om eerst serieus in kaart te brengen welke instellingen en sectoren bij het plan zouden willen aanhaken en er ook medeverantwoordelijkheid voor zouden willen dragen.

Men kwam tot de conclusie dat het plan:

- een concrete vorm van invulling is van de Nota 'Natuur aan het werk' (v&w 1994);
- een aardige opsteker is voor de Landinrichtingsdienst, die al langere tijd nog niet ingevulde plannen heeft voor natuurontwikkeling in het gebied;
- prachtig aansluit bij het bestaande samenwerkingsverband met het Wereld Natuurfonds op het gebied van ontwikkeling en beheer van Wetlands;
- Staatsbosbeheer (eigenaar van een deel van de oeverzone van de Westerwoldse Aa) de gelegenheid geeft een reeds bestaande doelstelling in te vullen namelijk de versterking van het Westerwoldse Aa-gebied binnen de Ecologische Hoofdstructuur, met een uitbreidingsmogelijkheid richting Duitsland;

Van meet af aan is het plan ook gepresenteerd aan Rijk en Provincie. De provincie Groningen is beheerder van een deel van de provinciale kanalen, neemt deel aan het interprovinciale beleid inzake de Waddenzee, heeft haar eigen Natuurbeleidsplan en een taak bij de invulling van het Structuurschema Groene Ruimte. Deze opsomming rechtvaardigde vanaf het begin het vermoeden dat, na een gunstige uitkomst van het haalbaarheidsonderzoek, op bestuurlijk niveau de voorwaarden voor een breed draagvlak aanwezig zouden zijn. Het hangt echter altijd mede van de kwaliteit van de onderlinge communicatie af of zo'n brede ondersteuning werkelijke ontstaat en ook intact blijft.

Hoe gaat het er uitzien in de beoogde brakke zone?

Ze beslist zet Hans Danel (Grontmij) uiteen dat het plan niet krampachtig wil uitgaan van een precies omschreven natuurdoeltype of een andere vorm van streefbeeld. *«Ons concept is dat wij binnen de waterstaatkundige grenzen met zo weinig mogelijk middelen het maximale willen bereiken aan gunstige voorwaarden voor natuur in een brakke getijdzone. En dan zien we wel wat er komt. Op grond van onze ecologische kennis kunnen we natuurlijk een prachtige schets maken van oevers vol zeekraal en zeebies, velden beschilderd met de laaiende kleuren van de Zeeaster, toefjes Lepelblad, Zeealsem en noem al die soorten maar op; maar we willen dat niet al bij voorbaat als natuurdoel gaan zitten invullen. Dat doet de natuur zelf wel.»*

Als de ideeën omtrent de herinrichting van de Westerwolds Aa definitief worden, zullen de rechte lijnen weldra geschiedenis zijn

Het plan zal ook weerstanden kunnen oproepen. Uiteindelijk verandert agrarische grond in nat gebied. De initiatiefnemers wijzen er echter op dat boeren hier geen grond kwijt raken aan een natuurdoelstelling, maar op de eerste plaats aan een waterhuishoudkundig belang dat zij zonder veel fantasie ook als hun eigen belang zullen ervaren.

Het altijd en overal aanwezige probleem van zoute kwel zal zich nauwelijks voordoen. De omringende gronden liggen relatief hoog en in de zware kleibodem dringt zout water moeilijk binnen.

Niettemin zal in het rapport van het haalbaarheidsonderzoek probleempunten signaleren die om afstemming, overeenstemming en financiering vragen. Zo ligt er dwars door het gebied een hogedruk aardgasleiding naar Duitsland; die zal moeten worden omgeleid.

In Nienweschans staat een kartonfabriek die het huidige zoete proceswater niet graag ziet veranderen in brak water. De eigen uitwateringssluys van Dollardzijlvest in Nieuw Statenzijl wordt computergestuurd op basis van automatisch werkende sensoren in het hele beheergebied. Ook de verwachtingen van het KNMI en de meest actuele waarden van de komende waterstanden buitendijks worden daarin meeberekend. Het zal weerstanden oproepen als dit met veel zorg uitgekende regelprogramma ineens ingrijpend moet veranderen.²

De initiatiefnemers onderkennen deze problemen, maar blijven er zeer nuchter onder. ‘Als het plan maar breed gedragen wordt, dan komen er ook wel ideeën en middelen om oplossingen te vinden.’

Kenmerken	
gebied	Westerwoldse Aa, traject Ulsda - Nieuw Statenzijl.
waterbeheerder	Waterschap Dollardzijlvest.
probleem	Dreigende wateroverlast in deel van Noordoost Groningen.
oplossing	Bergingscapaciteit boezem vergroten door aanleg binnendijks brak getijde gebied.
status	Plan, in onderzoeksfase.
belangen pro	Gunstig voor waterbeheer, natuurontwikkeling.
belangen contra	Verlies van agrarisch cultuurland.
tijdpad	Nog niet duidelijk.
financiering	Door zoveel mogelijk betrokken partijen.
winst	kostenbesparing bij oplossen afwateringsprobleem. Kansen voor ontwikkeling brakwatergetijdegebied.

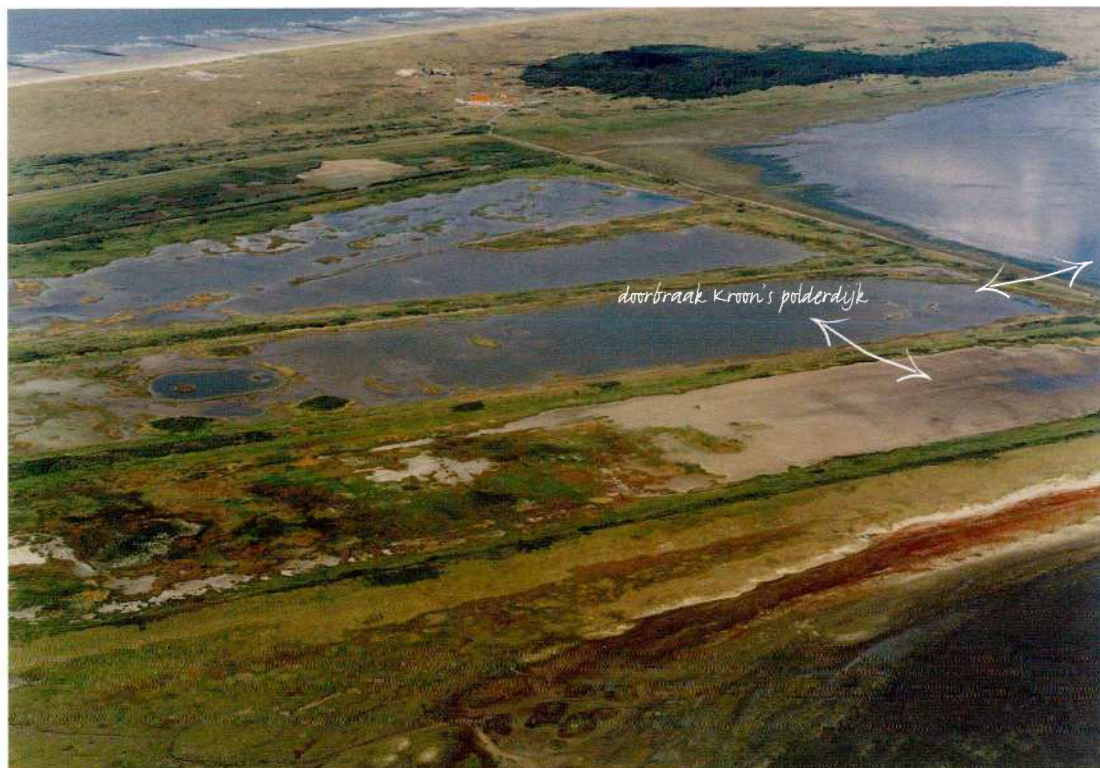
Kansen op de Waddeneilanden

AAN DE SLAG

Het kwelderareaal in de Waddenzee is in de loop van deze eeuw fors afgenomen. De voornaamste oorzaak daarvan is de indijking van hogere kwelders. Door deze maatregel werd de kust de mogelijkheid ontnomen om door aanslibbing voldoende mee te groeien met het toenemend verschil tussen de stijgende zeespiegel en de dalende bodem.

Uitbreiding van kwelders of kwelderachtige situaties wordt ook gezien als een ecologische verrijking van het waddengebied. In het Waddengebied liggen hiervoor enkele mooie kansen: de Kroon's Polders op Vlieland en het Groene Strand op Terschelling. De Kroon's Polders op Vlieland zijn in het begin van de eeuw aangelegd onder leiding van de heer Kroon, opzichter van Rijkswaterstaat op Vlieland. Hij vreesde een doorbraak van de zee door het smalste deel van het eiland. Zijn voorstel om dijken aan te leggen werd door 'Den Haag' afgewezen. Samen met een groep eilanders is hij toen maar op eigen initiatief aan het werk gegaan, gebruik makend van wrak hout, gesnoeide twijgen en riet voor het aanleggen van stuifdijken. Toen de vier polders er eenmaal lagen en voor de afwatering waren voorzien van klepduikers, vertrok opzichter Kroon naar een ander eiland om ook daar de zee te bestrijden. De polders op Vlieland kregen een agrarische bestemming.

Een opening in de dijk langs het wad en een opening in de dijk die twee polders scheidt is voorlopig voldoende

In de buitenste polder, grenzend aan het Wad, werd bovendien een landingsstrip voor vliegverkeer aangelegd. Beide functies sloegen echter niet goed aan, waarna het gebied min of meer aan zijn lot werd overgelaten. Rijkswaterstaat Noord-Nederland is najaar 1996, in samenwerking met Staatsbosbeheer, begonnen aan de uitvoering van een plan om in de Kroon's Polders weer een zo natuurlijk mogelijke kwelderomgeving te scheppen.

Staande op de dijk die het gebied van een smal reepje kwelder scheidt is een vluchtige blik voldoende om het waarom van het initiatief te begrijpen. Buiten de dijk ligt de kwelder prachtig te kleuren in een mozaïek van zacht-groene velden Zeealsem en het paars van de Lamsoor. Ook de eerste –meest noordelijke– polder is een lust voor het oog. Daar heeft zich in de loop der jaren in een zoet milieu een waardevolle vegetatie ontwikkeld. Men heeft geprobeerd in de drie andere polders een zout milieu te behouden door met de vloed zeewater door de bestaande afwateringsduikertjes binnen te laten, maar die stroompjes zijn te beperkt. Het gevolg is een beperkt oppervlak met zoute invloed, een heel smalle brakke overgangszone en een uitgestrekt terrein dat vrijwel zoet is en snel verruigt. Nu nog zijn langs de stuifdijken velden vol Parnassia te zien maar daartussen schiet op elke vierkante meter minstens één rietstengel op. Achter in de polders dringt een ondoordringbare jungle op van Riet, Harig wilgenroosje en Kruiwilg. Staatsbosbeheer voelt

er niets voor om in dit sinds 1960 door haar beheerde natuurgebied met grote regelmaat te moeten maaien. De natuurwaarde kan ook op natuurlijke wijze versterkt en gewaarborgd worden. In 1994 heeft Rijkswaterstaat rond het al bestaande idee om in de Kroon's Polders op veel ruimere schaal het tij weer toe te laten een projectgroep gevormd. Daarin waren ook LNV, Staatsbosbeheer, de gemeente Vlieland en Waterschap Friesland vertegenwoordigd. Het voorstel om een forse opening in de dijk te maken vond in beginsel slechts voorzichtige weerklank en er werden strenge voorwaarden aan gekoppeld. Zo wilde de gemeente Vlieland dat de structuur van de polders niet verloren zou gaan en dat, ondanks een opening in de dijk, de bestaande toegankelijkheid van het gebied voor recreanten zou worden gehandhaafd. Aanvankelijk werd ook een noodvoorziening gewenst geacht om de opening in de dijk toch nog te kunnen sluiten. Het zou eens fout kunnen gaan! De vrees bestond bijvoorbeeld dat instromend water de tussenliggende

dijken zou verzwakken, zodat bij een vliegende storm het hoge water zich weer diep in het smalste deel van het eiland zou kunnen vreten. De waterbeheerders hebben kunnen uitleggen dat die bezorgdheid ongegrond was. Wel is besloten een forse brug over de geul te bouwen. Recreatief medegebruik scoort hoog op Vlieland. Tijdens de ontwikkeling van het plan is ook vastgesteld dat de tweede polder, waar stagnant water heeft geleid tot een grote vogelrijkdom, voorlopig met rust zou worden gelaten. In een later stadium zou kunnen worden besloten of ook daar het tij weer wordt binnengelaten.

Dat het oorspronkelijke idee, ondanks enige concessies, redelijk snel tot een uitvoerbaar plan werd heeft alles te maken met het fenomeen: 'eilanders onder elkaar.' Er komt regelmatig een voor het beleid verantwoordelijk persoon met de veerboot van de vaste wal, maar het werk wordt uitgevoerd onder leiding van medewerkers van Rijkswaterstaat op Vlieland en de eilandbevolking staat achter het project.

Najaar 1996, na het broedseizoen en voor de herfststormen is de schop in de grond gegaan. De derde polder is zowel verbonden met het wad als met de vierde polder, waardoor beide polders van zoutwater worden voorzien. Volkomen dynamisch zal het gebied nooit worden doordat de dijken worden gehandhaafd. Maar periodieke variaties in de getijdeninvloed en afwisseling in de hoeveelheid neerslag, leiden wel tot steeds wisselende overgangen van zoet naar zout. Wie voortaan op de stuifdijken staat ziet een veranderend landschap. De Parnassia, de Knopbies en minstens vier orchissoorten zullen daar waarschijnlijk minder in aantal voorkomen. Dat is prijs gegeven en sommige eilandbewoners vinden dat jammer. Maar er is een veel natuurlijker en dynamischer landschap dan voorheen voor in de plaats gekomen.

Een heel andere situatie doet zich voor bij het Groene Strand op Terschelling. Dit was een eeuw geleden nog een verzande geul tussen West-Terschelling en het platencomplex 'De Noordvaarder. Door deze laagte voerde een duinriviertje zoet water af. Bij hoge waterstanden drong de zee diep de vallei binnen. In 1911 is dit gebied door een dijk in tweeën gedeeld. Het noordelijk deel werd in cultuur gebracht. Na voltooiing van dat werk was het riviertje vervangen door een sloot. In de loop der jaren is het noordelijk deel sterk verzuimd. De laatste tijd graasden er alleen in de zomerperiode nog koeien. Weinig kans op grote weerstand tegen het plan van Rijkswaterstaat en Staatsbosbeheer om, als invulling van het 'Beheerplan Rijksgroonden Terschelling (1992-2002)' het Groene Strand weer zijn natuurlijke staat terug te geven. Grondig onderzoek wees uit dat aspecten als veiligheid van omwonenden en eventuele materiële schade niet in het geding waren.

Terug naar de natuurlijke staat betekende: de sloot dempen, de dijk afbreken, door middel van afplaggen de laagte herstellen en bovenal opnieuw toegang scheppen voor zout water. In het najaar van 1996 is een begin gemaakt met deze werkzaamheden. Na voltooiing zijn de voorwaarden geschapen voor de ontwikkeling van een dynamisch open landschap, dat steeds wisselend onder invloed staat van het zoete water van een nieuwe duinbeek en het zoute getij. Naar verwachting zal de invloed van de zee tot ongeveer anderhalve kilometer landinwaarts merkbaar zijn. Het landschap zal in de toekomst weer veerkrachtig zijn. Voor recreatief bezoek blijft het toegankelijk via enkele wandelpaden.

Kenmerken	
gebied	Bestaand natuurgebied van eerste t/m vierde Kroon's Polder, gelegen: zuidwest Friesland
waterbeheerder	Rijkswaterstaat dir. Noord Nederland.
probleem	Zeer smalle overgang zout-zoet. Deel van gebied verzuigt snel.
oplossing	Invloed getij versterken door opening in de dijk.
status	Plan in najaar 1996 in uitvoering genomen.
belangen pro	Versterking natuurfunctie.
belangen contra	Geen.
tijdpad	Na inrichting ontwikkeling volgen.
financiering	RWS: herstelmaatregelen LNV: omvorming natuurterreinen.
winst	Uitbreiding kwelderareel met zout tot brak milieu.

De onvermoede mogelijkheden van het brakke Noordzeekanaal

INPASSING

Het Noordzeekanaal is brak. Zo dikwijls gaan dagelijks de sluisen van IJmuiden open en dicht, dat netto gestaag een stroom zout water het kanaal binnendringt. Die zouttong reikt tot Amsterdam.

Het zoutgehalte in de tong bedraagt gemiddeld de helft van de waarde in zee-water. Naar de oppervlakte neemt het zoutgehalte af tot waarden van 3 tot 15 procent van de concentratie in zeewater.

Zonder dat het de bedoeling was heeft het brakke Noordzeekanaal via kwel en een lek-kend sluisje in de polder Westzaan lange tijd gezorgd voor een blijvende zoute invloed nadat de Zuiderzee was afgesloten. Toen dit werd ontdekt was tevens het antwoord gegeven op de vaak gestelde vraag hoe het toch mogelijk kon zijn dat zoveel jaar na de afsluiting, in de polder Westzaan het Echt lepelblad hardnekkig aanwezig bleef. Uitgebreid onderzoek, onder andere door het Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek, heeft inmiddels aangetoond dat de bodemkundige situatie, de grondwaterstromen en vooral de geografische ligging ervoor pleiten dat in de Polder Westzaan een brakke ecotoop aanwezig blijft. Dat sluit ook redelijk aan op het patroon van het meest passende agrarisch gebruik in het gebied: veeteelt voor vleesproductie.

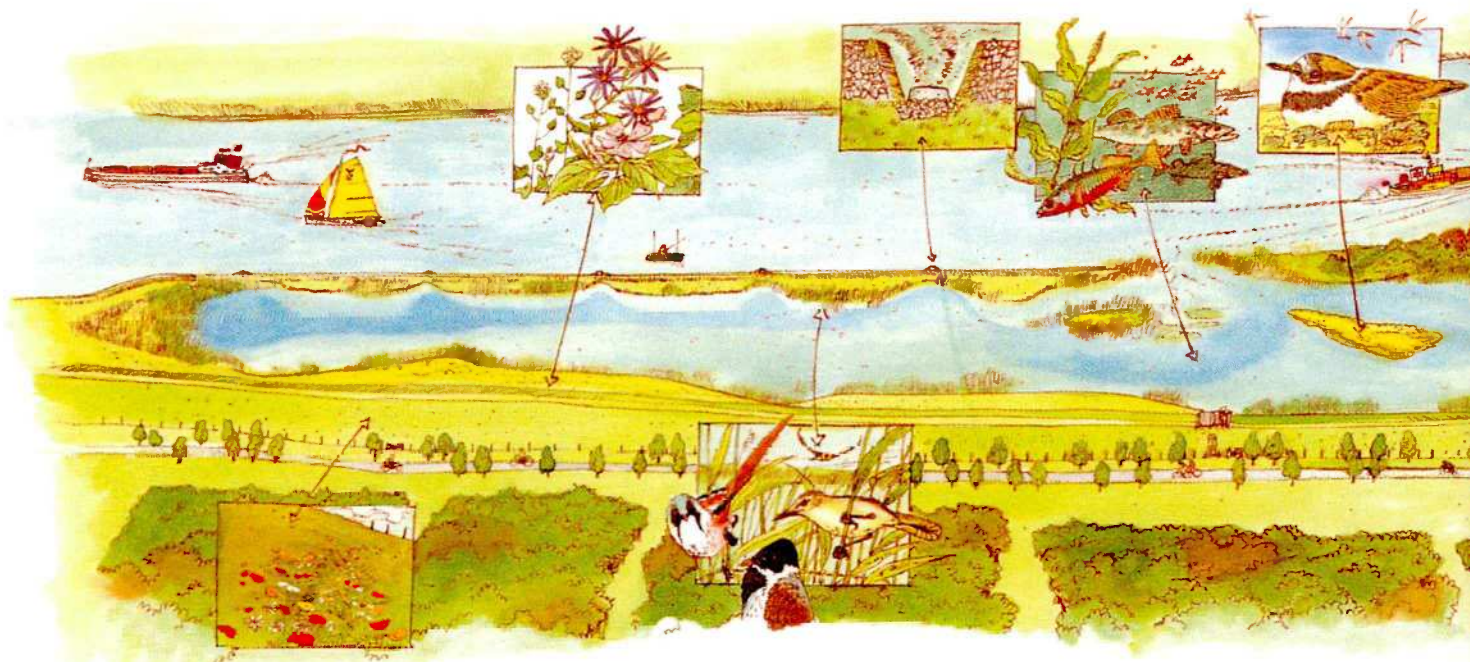

Werk in uitvoering

Onder invloed van de gevoerde waterhuishouding verzoet het gebied echter geleidelijk zodat de brakke kenmerken op den duur zullen verdwijnen. Alle overheden en beheerders die bij het gebied zijn betrokken, zijn er al langere tijd voor om met enkele waterstaatkundige ingrepen in de polder Westzaan een volwaardig brak milieu te herstellen. Daartoe hoeft slechts op gecontroleerde wijze water uit het Noordzeekanaal te worden ingelaten. Bij de Landinrichtingsdienst is deze ingreep op een gegeven moment in de planning opgenomen voor de periode 1996-1997, maar het heeft wel heel lang geduurd voordat deze formele stap werd gezet. Inspraakprocedures met een stevige inbreng van agrarische zijde vertraagden keer op keer een daadwerkelijke actie.

Zo'n remmende invloed doet zich niet voor aan de overzijde van het Noordzeekanaal, waar de Directie Noord-Holland van Rijkswaterstaat tussen de Zijkanalen b en c de 'Natuuroever Spaarnwoude' inricht. Het is een binnendijkse strook van veertig tot negentig meter breed, met een lengte van anderhalve kilometer. Een deel van de natuuroever wordt in langsrichting uitgegraven tot op een diepte van maximaal twee meter. Het talud van die geul is zeer flauw. In het breedste deel zijn eilandjes gedacht. Rond het gebied komt een nieuwe waterkerende dijk. De huidige dijk blijft bestaan, maar wordt geperforeerd met vijf buizen en een brede v-vormige opening. Op deze wijze wordt op gecontroleerde wijze gebruik gemaakt van zuigende werking van passerende zeeschepen om water te kunnen uitwisselen.

Wie dit project onder de loep neemt en geïsoleerd van de omgeving beschouwt, ziet een zeer technisch benaderd ontwikkelingsplan. De waterbouwers en ecologen weten precies welk resultaat ze willen boeken: een brak oevermilieu met een bijzondere flora en fauna, waaronder Echt lepelblad, Zeeaster, Heemst, Zeebies en Ruwe bies, brakwaterinsekten, paaiende vis en riet- en moerasvogels. Bijna tot op de vierkante meter is uitgetekend waar zich de diverse soorten zouden kunnen vestigen. Volgens de strenge normstelling, waterbouwers eigen, is nauwkeurig studie gemaakt van de toe te passen materialen. Om het ontwerp fool-proof te maken zijn zelfs berekeningen gemaakt voor het geval, zoals ooit gebeurde, een kapitein zijn zeeschip van bijna 200 meter lang en meer dan 7 meter diep met een snelheid van 22 kilometer per uur door het kanaal jaagt, daarbij een haalgolf producerend van anderhalve meter hoog.

De Natuuroever Spaarnwoude ligt echter niet los van de omgeving. Het project zal een versterking vormen van de brakwaterzone in de groene buffer tussen Amsterdam en Haarlem. Daar aan de zuidzijde van het Noordzeekanaal liggen de IJpolder en de Houtrakpolder, waar ook natuurontwikkelingsprojecten worden uitgevoerd. De Houtrakpolder is al een heel mooie brakke plas geworden. Door met natuurontwikkelingsprojecten de ecologische barrière van keiharde kanaaloevers te verzachten, ontstaat een verbinding tussen de brakke gebieden aan weerszijden van het kanaal. Deze schakel tussen de groene buffer aan de zuidoever en het poldergebied achter de noordoever is van groot belang voor de vestiging en migratie van planten, waterinsecten, vogels en kleine zoogdieren. Ook de zoete veenweidegebieden, die op de zuidoever wat verder van het kanaal zijn verwijderd, profiteren van zo'n migratiecorridor.

Het is nu nog moeilijk om een beeld te vormen van een dergelijke migratie. Het kanaal is zo breed, de oevers zijn zo recht en de scheepvaart is zo druk. Projectleider Marco van Wieringen is echter vol vertrouwen: 'Zodra er op de oevers gunstige vestigingsvoorwaarden zijn gaat het vanzelf: wortelstokken en zaden komen aandrijven en koloniseren het gebied. Zaden komen ook door de lucht, net als insecten. En waar zich een nieuwe vegetatie ontwikkelt gaan zich ook vogels en zoogdieren vestigen. Het kanaal lijkt misschien wel een onneembare hindernis, maar ik zie een Noordse woelmuis in een maanverlichte nacht met weinig golven best de overkant bereiken.' Tevens verzacht het de keiharde ecologische barrière die het kanaal in feite is en het vormt daarmee een schakel tussen de groene buffer aan de zuidoever en het (deels brakke) poldergebied achter de noordoever. Dat dit project zonder veel problemen in uitvoering is genomen heeft alles te maken met de beheerstructuur van het gebied. Zowel idee, als

planvorming en technische realisatie vallen onder de verantwoordelijkheid van Rijkswaterstaat, directie Noord-Holland. Dat wil niet zeggen dat geen afstemming en overleg nodig was. Het project moest bijvoorbeeld goed sporen met het ruimtelijk Masterplan voor herstel van samenhang in het Noordzeekanaalgebied. Dit wordt gedragen door de overheden op alle niveaus, samen met vele betrokken organisaties in het gebied. Het project draagt ook bij aan de Ecologische Hoofdstructuur. De idee- en planvorming waarin het brakke Noordzeekanaal een rol speelt gaat dan ook veel verder dan de tien hectare aan natuuroever bij Spaarnwoude. Dit is slechts een leerproject, uitgevoerd op de locatie met de meeste ecologische kansen. Op den duur moeten natuurelementen zodanig worden ontwikkeld en in het ruimtelijk beleid worden ingepast, dat een ecologisch netwerk kan ontstaan.

Vanuit de optiek van integraal waterbeheer liften de verschillende functies van water mee met de doelstellingen van het masterplan voor de omgeving van het Noordzeekanaal.

Water in het algemeen heeft in dit plangebied een zeer belangrijke functie. Als projectleider Van Wieringen in de toekomst probeert te kijken, ziet hij over pakweg twintig jaar een aantal natuurvriendelijke oevers, geconcentreerd rond Spaarnwoude. Ze liggen aan beide zijden van het kanaal. Hij ziet dat ook nieuw ingerichte havens aan natuurvriendelijke oevers grenzen, met overal een vegetatie die hoort bij brak water.

Van de zijkanalen van het Noordzeekanaal heeft hij nog geen scherp beeld. Deze zijn nu nog in beheer bij Rijkswaterstaat, maar staan op de nominatie om te worden overgedragen aan de gemeenten. Het is nog even afwachten hoe de lokale overheden in samenwerking met de andere betrokkenen hun bijdrage zullen invullen. En verder ziet Van Wieringen ook over twintig jaar nog steeds reusachtige containercarriers door het Noordzeekanaal varen, maar dan langs oevers vol met riet en biezengroei, met openingen naar plasbermen en ook achter de dijken watertjes met een afwisselende vegetatie. In tegenstelling tot de barrière die het nu nog is, zou het brakke Noordzeekanaal wel eens één van de dragers van het gewenste toekomstige ecologische netwerk kunnen worden.

Kenmerken	
gebied	Polder Westzaan benoorden Noordzeekanaal en deel van zuidoever bij Spaarnwoude.
waterbeheerder	Rijkswaterstaat dir. Noord Holland.
probleem	Noordzeekanaal vormt harde ecologische scheiding. Natuur in groene zone achter zuidelijke oever is kwetsbaar. Brak milieu in polder West-Zaan achter noordoever verzwakt. Er is geen verbinding tussen noord en zuid.
oplossing	Inrichting ecologisch netwerk, gebruik makend van brak water in kanaal. Te beginnen met natuurvriendelijke inrichting kanaaloevers op strategische plaatsen.
status	Project Natuuroevers Spaarnwoude in 1996 in uitvoering genomen.
belangen pro	Natuurontwikkeling, recreatie, bijdrage aan Masterplan Ruimtelijke Indeling Kanaalzone
belangen contra	Polder Westzaan: twintig agrarische bedrijven: voorzichtig tot argwanend. Natuuroevers Spaarnwoude: geen.
tijdpad	Oplevering Natuuroevers Spaarnwoude: medio 1997.
financiering	Rijkswaterstaat, directie Noord-Holland.
winst	Versterking ecologische samenhang in gebied rond Noordzeekanaal.

Plan Tureluur al ver gevorderd

BREED DRAAGVLAK

Het Plan Tureluur is al bijna een instituut.

Het is een lichtend voorbeeld van hoe het

kan of moet; een model voor de ontwikke-

ling van nieuwe kansen en mogelijkheden

voor natuur die al ver was weggedrongen

door andere maatschappelijke belangen.

Voor wie nog niet nader met dit zoet-zout project heeft kennis gemaakt in kort bestek de achtergrond van het plan.

De Oosterschelde is tijdens de uitvoering van het Deltaplan gespaard gebleven voor algehele afsluiting. Om de natuur- en visserijbelangen te dienen is de stormvloedkering gebouwd, die nog zo'n zeventig procent van het oorspronkelijke tij doorlaat. De dertig procent verlies aan getijdynamiek leidt er echter toe dat de 'zandhonger' van de nu te ruime geulen permanent iets af knaagt van de platen en slikken in de intergetijdzone. Minder intergetijdgebied betekent verschralling van een voor estuaria kenmerkende ecotoop en daarmee ook afname van foerageer- en rustgebied voor watervogels, terwijl gebruiksfuncties als schelpdiervisserij, pieren spitten en recreatie in een kleiner gebied zijn geconcentreerd.

Koudekerkse inlagen nabij Stompeloren op de zuidelijke oever van Schouwen

De Zeeuwse Milieufederatie heeft in 1991 een plan gepresenteerd om het verlies aan zoute natuur op schorren en platen te compenseren. De Tureluur, een markante schor- en slikvogel werd daarvoor het symbool. Het is uniek dat een particuliere natuurorganisatie zowel de initiatiefnemer als de trekker werd van een landinrichtingsproject. De Landinrichtingswet maakt dat mogelijk.

Het totale plan is gepresenteerd als cluster van 44 aparte projecten rond de Oosterschelde. Meer dan de helft van die projecten streven de vorming na van een moeras-achtig gebied dat wordt gekenmerkt door wisselende zoet-zout invloeden. De eerste prioriteit wordt in het Plan Tureluur gelegd bij het ontpolderen van landbouwgronden. Waar dat financieel of technisch niet haalbaar is, wordt gekozen voor het ontwikkelen van zout of brak nat gebied binnendijks.

Binnen de vijf jaar na de presentatie van het plan zit er een enorme vaart in de uitvoering van de verschillende deelprojecten. Tot en met 1993 is er vooral over vergaderd. In het daaropvolgende kalenderjaar werd er al 10 miljoen geïnvesteerd in het aankopen van landbouwgronden. In 1995 stegen de investeringen in grond met nog eens 17 miljoen. Proefprojecten en vervolgfases sluiten naadloos op elkaar aan. De pers is positief. Bezoekers aan Zeeland kunnen het niet maken om het Plan Tureluur over te slaan. Hoe kan dit alles?

De Zeeuwse Milieufederatie blijft er nuchter onder. Men houdt het op een combinatie van hard werken volgens een professionele aanpak, gevoel voor relaties en maatschappelijke verhoudingen plus een enorme dosis aan gunstige omstandigheden. Het tweede en laatste aspect vraagt enige toelichting.

Een van de gunstige omstandigheden is de kwaliteit van de grond onmiddellijk grenzend aan de Oosterschelde. Deze is slecht voor landbouwdoeleinden. Er komt zoveel zoute kwel

naar binnen, dat de zeekraal er soms tussen de suikerbieten staat. Boeren willen die grond best inruilen voor betere. De belangen van Plan Tureluur zijn daarom ingebracht in het gehele ruilproces waarmee de regionale landinrichtingscommissies zich bezighouden. Een andere gunstige omstandigheid is dat het provinciaal bestuur van Zeeland grote vaart heeft gemaakt met de uitvoering van het Natuurbeleidsplan. Het complete Plan Tureluur kon daarin geruisloos worden geïntegreerd.

Zo kon het gebeuren dat de nationale pot met geld voor natuurontwikkeling onvoldoende door andere regio's werd aangesproken en Zeeland, dat concrete plannen had klaar liggen, meer middelen toegeschoven kreeg. Van de 17 miljoen die in 1995 is geïnvesteerd kwam 12 miljoen beschikbaar doordat andere provincies er nog geen bestemming voor hadden.

Een derde gunstige omstandigheid is de overzichtelijkheid van de provincie Zeeland met daarin de aanwezigheid van een groot bestand

Plan Tureluur in vogelvlucht

aan deskundigen op het gebied van ecologie, natuurbeheer, waterbeheer en alle specialismen die daarmee verband houden.

Gunstige omstandigheden moet je echter ook kunnen bespelen wil je er echt iets aan hebben. De Zeeuwse Milieufederatie heeft dat knap gedaan; steeds met als uitgangspunt dat ingrijpende veranderingen in de omgeving de meeste kans van slagen hebben in een sfeer van goed overleg met alle partijen en binnen solide relatiepatronen met mensen en instanties waarmee je duurzaam moet samenwerken.

Tijdens de uitvoering van het Plan Tureluur kwam een zwaar accent te liggen op de inrichting van de zuidkust van Schouwen. Vrijwel de gehele strook tussen de Oosterscheldebrug en de voormalige werkhaven De Schelphoek (meer dan tien kilometer), werd op de kaart ingetekend als toekomstig natuurgebied. Maar deze 'Gouden Rand' van Schouwen mag de aandacht voor de overige geselecteerde deelgebieden niet verdringen. Doordat er zoveel deelprojecten zijn, gebeurt er al jaren achtereenvolgend ergens wel iets aan ontwikkeling. Plan Tureluur is daardoor geen project met een min of meer duidelijk omschreven eindfase, maar meer een proces waarvan de afloop nog niet in kaart is te brengen. Mede om die continuïteit te waarborgen geeft de Zeeuwse Milieufederatie periodiek een nieuwsbrief uit over de voorbijlopende en toekomstige ontwikkelingen.

Kenmerken	
gebied	44 gebieden rond de Oosterschelde.
waterbeheerder	Rijkswaterstaat dir. Zeeland.
probleem	Afname van oppervlak aan platen en slikken in Oosterschelde.
oplossing	Compensatie door natuurontwikkeling binnen- en buitendijks.
status	Ver gevorderd stadium van uitvoering.
belangen pro	Natuurontwikkeling, recreatie, bijdrage aan herinrichting agrarisch gebied.
belangen contra	Geen.
tijdpad	Nog geen duidelijk eindpunt.
financiering	LNV, voornamelijk gelden voor landinrichting.
winst	Versterking natuur Oosterschelde door uitbreiding natte oeverzone.

NASCHRIFT

De voorbeelden die in deze brochure worden gegeven van ideeën, plannen en concrete werken hebben iets gemeen. Op de eerste plaats zijn ze alle voortgekomen uit een manier van zien en denken die ontstaat wanneer mensen een stap terug doen in het willen sturen en dwingen van de natuurlijke omgeving. Meer ruimte voor natuurlijke processen leidt als vanzelf tot de uitdaging om op intelligente wijze het spel tussen land en water mee te spelen. Bij toeval – maar wat is dan nog toeval – ontstond ergens een idee. Voldoende anderen bleken er voor open te staan, zodat het kon gisten en rijpen. In een volgend stadium werden mogelijkheden in kaart gebracht en kansen verkend om plannen te kunnen realiseren. Een tweede gemeenschappelijk kenmerk is dat nieuwe ideeën over de ruimte voor natuurlijke getijdendynamiek en zoutinvloed – ofschoon ze beleidsmatig het tij mee hebben – te maken krijgen met tegenstroom. Er zijn botsende belangen en problemen van technische aard; er

zijn psychologische weerstanden tegen ongevraagde veranderingen; er is geld nodig dat wordt onttrokken aan andere bestemmingen; het is voor velen niet duidelijk of invoelbaar wat precies de winst is van de voorstellen. Uit de beschreven ideeën en projecten blijkt dat het van vitaal belang is dat open en directe lijnen voor communicatie worden gelegd en dat alle min of meer belanghebbenden tijdig bij de plannenmakerij worden betrokken. Het is noodzakelijk dat helder en zakelijk wordt geïnventariseerd welke krachten kunnen worden gebundeld en welke barrières in de weg liggen. De praktijk wijst uit dat het veel gewicht in de schaal legt wanneer ook de betreffende streekbevolking schik heeft in het spel met zoet en zout. Winst voor de natuur geeft in de regel pas dan voldoening wanneer deze ook door de omwonenden kan worden gewaardeerd.

Colofon

Dit is een uitgave van het Ministerie van Verkeer en Waterstaat (1996). De brochure-reeks Integraal Waterbeheer is een initiatief van de projectgroep Public Relations Integraal Waterbeheer van Rijkswaterstaat en kwam tot stand in samenwerking met de Directie Voorlichting.

informanten

Afsluitdijk Gerard Janssen, RIKZ
Westerwoldse Aa Lodewijk Schiltkamp,
Waterschap Dollardzijlvest en Hans Danel,
Grontmij
Kroon's Polders Aante Nicolai, rws,
directie Noord-Nederland en Gradus Lemmen,
Staatsbosbeheer Vlieland
Noordzeekanaal Marco van Wieringen, rws,
directie Noord-Holland en Jelte Rozema,
Vrije Universiteit, Vakgroep Oecologie en
ecotoxicologie.
Plan Tureluur Thijs Kramer -
Zeeuwse Milieufederatie.

coördinatie

Alwin Nijhuis

tekst

Rob Bijnsdorp (BCP-Hilversum)

fotografie

rws-Meetekundige Dienst, Rob Bijnsdorp,
Sky Pictures, Gerard Janssen RIKZ,
RIKZ-Middelburg, Marco van Wieringen rws
directie Noord-Holland, CUR

illustraties

Pagina 22 Paul Maas en
Eric van Rootselaar Illustratoren Amsterdam
Pagina 18/19 Ad Swier

vormgeving en lay-out

Op Stand, Den Haag

druk

Koninklijke Drukkerij Broese & Peereboom BV

Deze brochure is gedrukt op chloorvrij papier

De brochure-serie Integraal Waterbeheer is een
uitgave van het ministerie van Verkeer en Waterstaat,
Directie Voorlichting
Plesmanweg 1 - 6,
Postbus 20901,
2500 ex Den Haag,
Telefoon 070 - 351 70 86 of 351 70 49

water voor nu en later